

W trakcie projektu chcemy dowiedzieć się, jakie relacje łączyły w pradziejach ludzi i gleby w południowo-zachodniej Polsce. Gleboznawcy wyróżniają siedem czynników, które mają wpływ na formowanie gleb: klimat, flora/fauna, ukształtowanie terenu, podłoże geologiczne, czas, stosunki wodne i działalność człowieka. Jak pokazują liczne wcześniejsze prace, studia nad każdą z tych zmiennych mają również znaczenie w archeologii. Niniejsze badania będą podążać właśnie tą ścieżką, kładąc jednak nacisk na ostatni czynnik i skupiając się na dawnej aktywności ludzkiej oraz wynikających z niej przeobrażeniach środowiska.

Na Śląsku gleby wykorzystywano jako podstawowy surowiec naturalny od późnego 6-go tysiąclecia BC. Region oferował dogodne warunki dla rozwoju rolnictwa, zwłaszcza na obszarach gdzie gleby wykształciły się na podłożu lessów, zdeponowanych w trakcie ostatniego zlodowacenia. Na przestrzeni tysiącleci stosowano różne strategie użytkowania terenu, zaś sekwencja kultur archeologicznych znaczy niektóre punkty zwrotne – epizody stałego lub bardziej mobilnego osadnictwa, intensywnych lub ekstensywnych praktyk rolniczych, polegania na uprawie roli bądź hodowli zwierząt. Rozwój i zanik tych fenomenów interpretuje się w kategoriach migracji, rozprzestrzeniania się idei, dyferencjacji społecznej, lub wyrafinowania kultury materialnej. Jednocześnie, w śląskiej strefie lessowej obserwujemy obecnie kilka typów gleb: z cechami eluwialno-iluwialnymi, wzbogaconych w humus i zerodowanych (ogłowionych), wraz z hipotezami tłumaczącymi ich formowanie i zróżnicowane rozmieszczenie. Z tego względu zasadne jest pytanie: jaka wspólna historia łączy te fakty? W jaki sposób ludzie mogli przyczynić się do widocznej współcześnie zmienności glebowej w regionie?

W ostatnich latach wskazuje się, że w szerokim pasie występowania lessów, ciągnącym się od Polski południowej, przez Morawy i Śląsk, aż po wschodnie Niemcy, powszechnie obecne były w pradziejach żyzne gleby czarnoziemne. Zarówno ich trwanie w okresie neolitu, jak i późniejsza transformacja i zanik na rozległych obszarach (np. Przedgórze Sudeckie), wydają się powiązane z aktywnością ludzką, bądź jej brakiem – w tym przypadku praktykami rolniczymi i wynikającą z nich deforestacją. Hipoteza ta łączy dociekania archeologiczne i gleboznawstwo, przy czym pewne kwestie pozostają otwarte: jakie gleby towarzyszyły różnym społecznościom zasiedlającym Śląsk w prahistorii? W jaki sposób ludzie modyfikowali je (na przestrzeni tysiącleci) poprzez użytkowanie terenu, np. osadnictwo i rolnictwo, tak lokalnie jak i w skali regionalnej? Jaki był rytm formowania krajobrazów naturalnych i tworzenia kulturowych? Pytania te wyznaczają cele niniejszego projektu; bogate dziedzictwo archeologiczne Śląska oferuje możliwość odnalezienia odpowiedzi.

Tego rodzaju zadania wymagają określonych danych i roztropnej procedury badawczej. W glebach zawarty jest „zapis” różnych czynników formujących (naturalnych i antropogenicznych), są więc dobrymi archiwami informacji o warunkach lokalnych i regionalnych. Uwagę kierujemy zatem na zachowane pod nasypami pradziejowych kurhanów dawne gleby. Są to w istocie „kapsuły czasu” – rejestry parametrów środowiska i aktywności ludzkiej, z okresu poprzedzającego wzniesienie grobowców. Dalsze przekształcenia, aż po dzień dzisiejszy, są widoczne przede wszystkim w samych kopcach, zaś moment ich usypania stanowi reper chronologiczny dla tych procesów. Porównując cechy gleby kopalnej i materiału tworzącego nasyp, możliwe jest wykrycie zmian środowiskowych (w tym antropogenicznych) na danym stanowisku; porównania dokonane pomiędzy poszczególnymi stanowiskami mają już znaczenie regionalne, zwłaszcza po uwzględnieniu dynamiki kulturowej znanej ze źródeł archeologicznych, co pozwala dodatkowo uwidocznić różnorodną działalność człowieka.

Prace będą prowadzone w dwóch „lessowych” regionach Śląska (Płaskowyż Głubczycki i Przedgórze Sudeckie), obu zasiedlonych i użytkowanych rolniczo z różną intensywnością od ponad 7 tys. lat. Grobowce i kurhany z okresu neolitu, epoki brązu i wczesnego średniowiecza (niektóre badane wykopaliskowo) rozpoznano w kilku miejscach: w Lesie Głubczyckim, Rozumickim i Muszkowickim, oraz nieopodal Lubotynia. To zróżnicowane chronologicznie archiwum gleb kopalnych, będzie badane w ramach dostępnych danych archeologicznych, za pomocą metod geoarcheologicznych: mikromorfologii, analiz geofizycznych i fizykochemicznych, w połączeniu ze studiami botanicznymi i datowaniami radiowęglowymi. Planowana procedura jest nisko-inwazyjna i polega na próbkowaniu profili dawnych wykopów oraz rdzeni uzyskanych z wierceń, by uniknąć wykopalisk na obiektach funeralnych.

Spodziewamy się, że projekt przyniesie postęp w dziedzinie archeologii środowiskowej na Śląsku. Nowy, komplementarny zestaw danych (typ gleby, makroszczałki roślinne, fitolity, pyłki roślin), wraz z modelem interpretacyjnym o znacznej rozpiętości czasowej, umożliwi precyzyjne rekonstrukcje dawnego środowiska w regionie. Jeśli przyjąć, że archeologia oznacza tłumaczenie zmian kulturowych, to badania pogrzebanych gleb w strefie lessowej Śląska pozwolą ukazać wpływ człowieka na środowisko i tworzenie krajobrazów kulturowych w pradziejach. Rozpoznanie zakresu tych modyfikacji i ich konsekwencji (np. obecnego rozmieszczenia gleb), jest zadaniem, które uwydatnia istotę archeologii jako nauki: studiów nad przeszłością, mających znaczenie dla teraźniejszości i przyszłości.